

УДК 908 «1918».

ВЛАДИСЛАВ ПАРХОМЕНКО

м. Миколаїв

БЕРЕЗНЕВЕ ПОВСТАННЯ 1918 р. У МИКОЛАЄВІ У СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ

У статті на підставі мемуарної літератури висвітлено повстання у березні 1918 року в Миколаєві проти німецьких військ. Наголошено, що повстання мало стихійний характер і не було виключно пробільшовицьким, як про це вказувала радянська історіографія.

Ключові слова: мемуари, німецька окупація, повстання, Миколаїв.

Важливим джерелом при висвітленні національно-визвольної боротьби та революційних процесів 1917–1921 рр. в Україні, є спогади свідків та безпосередніх учасників тих подій. Часто мемуарна література містить чимало конкретно-історичної та аналітичної інформації, яка не представлена в інших джерелах. Звичайно, що спогади не позбавлені певної суб'єктивності, заангажованості адже вони відображають особисті погляди та уподобання автора. Проте саме цей суб'єктивізм, у свою чергу, й створює додаткове тло для кращого бачення і розуміння нашого історичного минулого.

Важливою подією в історії буремних 1917–1921 рр. в Миколаєві стало березневе повстання 1918 р., спрямоване проти німецько-австрійських військ. В радянській історіографії з ідеологічних причин, ця подія характеризувалась як знакова у «боротьбі трудящих мас за радянську владу». Зараз на цій події, увагу так вже не акцентують, проте не слід не враховувати настрої тодішнього суспільства, зокрема військових мас у ставленні до приходу австро-німецьких військ за Брестською угодою на терени України. Адже і спогади сучасників і історичні факти свідчать, що населення сприйняло кайзерівську окупацію неоднозначно. З приводу правомірності вживання терміну «окупація», у статті провідного вченого Р. Я. Пирога, доведено, що дії австро-німецької адміністрації в Україні характеризуються саме як дії влади окупаційної [1]. Про ставлення селянських мас до іноземних військ яскраво засвідчує й повстанський рух, який охопив українські губернії вже навесні 1918 р.

Не сприймала прихід німецько-австрійських військ і частина особового скла-

ду армії УНР, адже перед цим три роки – воєни, солдати колишньої російської армії воювали саме проти Німеччини, і цей фактор був вирішальним у настроях колишніх фронтовиків. Так, генерал УНР В. Петрів писав у мемуарах, що сотник його полку на вокзалі Житомира публічно дорікнув голову Центральної Ради М. Грушевського за союз із Вільгельмом. Сотника заарештували, але на вимогу М. Грушевського потім звільнили [2, 348]. Факт дуже показовий, що свідчив про тодішні настрої українського війська. Не випадково, що саме колишні фронтовики стануть основною силою, яка виступить зі зброєю навесні 1918 р. у Миколаєві та Херсоні проти кайзерівських військ.

За спогадами П. Христюка, у свій час, делегація УНР у Бресті виступала проти введення в Україну значних німецько-австрійських сил, і наголошувала, що формувань Січових стрільців та двох дивізій, сформованих із українських полонених (Синьожупанників), вистачить, аби відтіснити більшовиків. А якщо й будуть залучатися німецькі війська, то вони повинні просуватися тільки вздовж північного кордону України з Росією, для забезпечення територіальної цілісності УНР [3, 139]. Однак у Берліна та Відня був свій план, що передбачав фактично окупацію УНР.

У 1923 році в Миколаєві по «гарячих слідах» видано збірку матеріалів про історію революційного руху в місті. Значну її частину становили спогади. Так, березневому повстанню 1918 р. присвячено мемуарні свідчення більшовика М. Солтанова [4]; А. Ряппо, яка працювала в радянській газеті «Власть труда» і була дружиною голови Миколаївської ради робітничих і військових депутатів у

1917 р. Я. П. Ряппо (тоді ще меншовика) [5]; та невідомого свідка тих подій, що розповів про страти полонених повстанців німецькими військами [6]. Ще раніше в 1919 р. у Німеччині видано спогади В. Феста – керівника прес-служби миколаївського гарнізону, що правда він прибув до Миколаєва вже після придушення повстання, проте залишив доволі цікаві й скрупульозні свідчення про життя міста в умовах німецької окупації протягом 1918 р. [7].

17 березня 1918 р. німецько-австрійські війська увійшли до Миколаєва. Незначний опір їм здійснили загони радянських військ та місцевих червоногвардійців. Причому за даними німецької сторони: вона втратила лише одного загиблого солдата [7, s. 57]. Зайнявши місто, німецька влада закрила суднобудівні заводи «Наваль» і «Руссуд», захопила усю заводську та портову інфраструктуру, внаслідок чого десятки тисяч миколаївських робітників опинилися на вулиці, без роботи. Це загострило політичну напруженість у місті. Відразу почалися за доносами арешти прихильників більшовизму. Натовпи німецьких солдатів на базарі скуповували усе продовольство для відправки своїм голодуючим родинам. Наростало стихійне невдоволення діями окупаційної адміністрації. Так, більшовик М. Солтанов згадував, що він, щоправда, озброєний револьвером спільно із натовпом обурених робітників і колишніх фронтовиків, змусили німецький конвой звільнити 6-х заарештованих радянських працівників, які були членами місцевої колегії з націоналізації флоту [4, 175].

22 березня відбулося об'єднане засідання заводських робітничих комітетів «Наваля», «Руссуду», «Темводу» за участю фронтовиків, на яких лунали гасла: негайно озброюватися і виступати проти іноземних військ. Однак спільного плану дій вироблено не було. В цей же день зі сторони станції Водопій пролунали постріли радянського бронепотягу, що наблизився до міста. Внаслідок цього, за свідченнями тієї ж радянської сторони, у Миколаєві в різних районах почалося стихійне повстання.

А. Ряппо у спогадах, опублікованих у 1922 р. в журналі «Літопис революції», наводить інцидент, який став поштовхом до збройного протистояння. «22 марта, в пятни-

цу, на Соборной улице чисто по-обывательски вылилось настроение: побили какого-то немца, и, пока ликвидировался инцидент, какой-то фронтовик выстрелил в немецкого лейтенанта. Собралась случайная толпа, и это событие стало сигналом кровавейшего столкновения. Как молния разнеслось по городу, что немцев уже бьют. Рабочие мелких предприятий центра города, завода братьев Донских, болтавшие без дела на базаре солдаты, солдаты из штаба фронтовиков по Католической ул., – все это хлынуло в клуб эсеров «Земля и Воля», где были винтовки дружины, в Главную милицию, в Московский участок. Оружие было разобрано в два счета, и немцы не успели опомниться, как на них стали наступать» [8, 113].

Частково озброєнні робітники і колишні фронтовики, серед яких були й інваліди, на вулицях зупиняли німецьких солдат і віднімали зброю. Для кайзерівського командування це виявилось повною несподіванкою. Тому повстанці змогли швидко захопити деякі важливі пункти у місті та запаси зброї. Учасник повстання згадував: «На вокзалі наступали на австрійців і угорців, а по Московській вулиці на Лондонський готель – штаб німецького командування. А на Слобідці жінки і діти, майже без зброї, з криками «ура» зайняли радіостанцію, узявши в полон 59 солдатів, зброю і 2 кулемети» [4, 176]. На вулиці Херсонській у німців захопили декілька мінометів та одну гармату, однак до них не вистачало боезапасів.

Фото – Вуличний бій у Миколаєві
23 березня 1918 р.

(Walter Fest. Nikolajew, der letzte deutsche Posten am Schwarzen Meer. – Duisburg, 1919. s. 54)

А. Ряппо теж залишила цікаві, дещо емоційні (як жінка) свідчення про хід повстання у місті – в ті дні вона робила записи про події на вулицях Миколаєва. Маючи тісний зв'язок із комітетами партій більшовиків, меншовиків, есерів, вона теж вказувала на несподіваний, стихійний виступ населення. Початок повстання їй запам'ятався тим, що вона побачила на вулицях озброєних фронтовиків і робочих; переляканих обивателів, що поспішали до своїх домівок; здивованих і похмурих німецьких патрульних, які готувались до бою.

23 березня повстанці розпочали наступ із району робітничої Слобідки на німецькі казарми (колишнього флотського напівекіпажу) та завод «Руссуд», проте кулеметним вогнем були відбиті. Німецьке командування оговталось від першої несподіванки і стало планомерно придушувати виступ повсталих. Артилерія з центру міста почала обстрілювати осередки повстання – клуб більшовиків на розі Херсонської та Глазенапівської; паровий млин на вул. Херсонській, де були переважно фронтовики; склад сільгоспмашин Ельворті на вул. Глазенапівській; робочу Слобідку. Для «порядку» німці зробили постріли по приміщенню Міської думи, снаряд влучив в кабінет міського голови, але не розірвався. Сам міський голова В. П. Костенко заарештований німцями за те, що не запобіг повстанню. Під варту потрапило і керівництво міської міліції, оскільки не змогло захистити склади зброї від захоплення її повстанцями [5, 180]. Особливо постраждало населення Слобідки, чимало жінок та дітей загинуло від обстрілу артилерії на вул. Конопатній, 3-й Воєнній, 7-й Слобідській. «Буржуазні» квартали Миколаєва німецькі артилеристи не «турбували».

Ввечері 23-го із Одеси залізницею та автомобілями почали прибувати австро-угорські війська. 24 березня німці перейшли у наступ. У клубі більшовиків, за спогадами свідків, від вогню артилерії та пожежі загинуло біля 40 осіб, на складі сільгоспмашин Ельворті близько 100 [4, 177]. 25 березня місто вже повністю перейшло під контроль австро-німецьких сил. На Слобідці почалися обшуки – за знайдену зброю чи патрони, чоловіки розстрілювалися, а будинки спалювалися. За свідченнями сучасника, в цей же день за при-

міщенням вокзального вугільного складу розпочалися розстріли полонених повстанців. Стріляли розривними кулями, які спотворювали тіла страчених. Закопували їх у братських могилах, на яких вказували кількість розстріляних – «23», «14» [6, 188]. Точна кількість загиблих там не відома.

Загальні втрати повстанців за радянськими джерелами біля 2 тисяч, із них половина – мирне населення, втрати німців та австрійців – 1 тисяча [4, 178]. Проте німецький мемуарист називає інші, мабуть більш, виважені цифри, до яких він за родом служби мав доступ. «Бої тривали цілими днями. Перевагала то одна, то інша сторона. Розташований в готелі «Лондонський» німецький штаб через три дні був закритий. Німецький гарнізон в районі радіостанції атакований більшовицьким загonom чисельністю 800 чоловік і бився до останнього патрона. Проте з часом перемогли об'єднанні війська, які втратили 200 загиблих і 400 поранених... Тепер Миколаїв повністю знаходився під контролем німців» [57, s. 57].

Таким чином, мемуарні свідчення вказують на те, що повстання все ж таки не було виключно пробільшовицьким, як на цьому наголошувала радянська історіографія. Навіть для самих більшовиків воно виявилось стихійним. Рушійною силою березневого виступу проти окупантів стали переважно працівники місцевих заводів, робітнича молодь та колишні фронтовики. Останні, в 1917 р. залишили фронт, не бажаючи більше воювати, проте прихід німецьких військ у рідне місто викликав у них обурення та спротив. Не слід забувати, що перед цим країна три роки перебувала в стані виснажливої війни з Німеччиною та Австро-Угорщиною, тому і більшість населення ставилось до приходу їх військ у 1918 р., як до ворожих армій.

Список використаних джерел

1. Пиріг Р. Я. Німецько-австрійська окупація України 1918 р.: до питання про термінологічну визначеність // Український історичний журнал. – 2013. – №3. – С. 13–30.
2. Петрів В. Військово-історичні праці. Спомини / упоряд. В. Сергійчук. – К.: Поліграфкнига, 2002. – 640 с.
3. Христюк П. О. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. – Відень : Український соціологічний інститут, 1921. – Т. 2. – 204 с.
4. Солтанов М. Четыре дня // Страницы борьбы. Сборник материалов по истории революционного

- движения в Николаеве. – Николаев: Типография Николаевского окрисполкома, 1923. – С. 175–178.
5. Ряппо А. У большевистского штаба // Страницы борьбы. Сборник материалов по истории революционного движения в Николаеве. – Николаев: Типография Николаевского окрисполкома, 1923. – С. 178–187.
  6. На вокзале. (Воспоминания очевидца) // Страницы борьбы. Сборник материалов по истории ре-

волюционного движения в Николаеве. – Николаев: Типография Николаевского окрисполкома, 1923. – С. 187–189.

7. Walter Fest. Nikolajew, der letzte deutsche Posten am Schwarzen Meer. – Duisburg, 1919. – 220 s.
8. Ряппо А. Восстание николаевского пролетариата против немцев // Летопись революции. 1922. – № 1. – С. 107–123.

VLADYSLAV PARKHOMENKO
Mykolaiv

MARCH REVOLT IN 1918 IN MYKOLAIV IN REMEMBRANCES OF CONTEMPORARIES

In the article on the basis of memoir literature a revolt is lighted up in March, 1918 in Mykolaiv against the German troops. It is marked that a revolt had elemental character and was not exceptionally probolshevist, as soviet historiography specified on it.

Keywords: memoirs, German occupation, revolt, Mykolaiv.

ВЛАДИСЛАВ ПАРХОМЕНКО
г. Николаев

МАРТОВСКОЕ ВОССТАНИЕ В 1918 г. В НИКОЛАЕВЕ В ВОСПОМИНАНИЯХ СОВРЕМЕННОКОВ

В статье на основании мемуарной литературы освещено восстание в марте 1918 года в Николаеве против немецких войск. Отмечается, что восстание имело стихийный характер и не было исключительно пробольшевистским, как на это указывала советская историография.

Ключевые слова: мемуары, немецкая оккупация, восстание, Николаев.

Стаття надійшла до редколегії 20.05.2018